

Konkurenceschopnost firem zpracovatelského průmyslu – komparace výsledků primárního výzkumu a cílů Národního programu reforem ČR[#]

Marta Nečadová – Lubomíra Breňová – Štěpán Průcha*

Úvod

Operační program Podnikání a inovace navazuje na Operační program Průmysl a podnikání (OPPP), který byl vyhlášen po vstupu České republiky do Evropské unie pro zkrácené programovací období let 2004–2006. OPPI rozpracovává významnou část strategického cíle Národního rozvojového plánu ČR 2007–2013 „Konkurenceschopná česká ekonomika“.

Ze srovnávacích analýz je zřejmé, že české podnikatelské subjekty i nadále zaostávají z hlediska své kvality, vybavenosti, efektivity či inovativnosti vůči zemím Evropské unie. Globálním cílem Národního rozvojového plánu je proto zvýšení konkurenceschopnosti sektoru průmyslu a služeb a rozvoj podnikání, udržení přitažlivosti České republiky, regionů a měst pro investory, podpora inovací, stimulace poptávky po výsledcích vědy a výzkumu a jejich komercializace, podpora růstu hospodářství založeného na znalostech pomocí kapacit pro zavádění nových technologií a inovovaných výrobků, včetně nových informačních a komunikačních technologií.

V mikroekonomické sféře je navrženo rozšířit a prohloubit vnitřní trh, zajistit otevřené a konkurenceschopné trhy, vytvořit příznivější podnikatelské prostředí, propagovat podnikatelskou kulturu a vytvořit prostředí podporující malé a střední podniky, zvýšit a zlepšit investice do výzkumu a vývoje, usnadnit inovace a zavádění informačních a komunikačních technologií. K uskutečnění těchto cílů by mělo napomoci čerpání finančních prostředků ze strukturálních fondů EU. Pro financování pomoci ze strukturálních fondů EU v období let 2007–2013 platí princip monofondovosti – podpora poskytovaná v rámci jednoho operačního programu bude financována pouze z jednoho fondu. V případě OPPI, který bude realizován v rámci cíle „Konvergence“ a bude se vztahovat na celé území České republiky (s výjimkou hlavního města Prahy), půjde o Evropský fond pro regionální rozvoj

[#] Článek je zpracován jako jeden z výstupů výzkumného záměru *Nová teorie ekonomiky a managementu organizací a jejich adaptační procesy* registrovaného u Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pod evidenčním číslem MSM 6138439905, výzkumného projektu *Metodologie hodnocení účinků strukturálních politik* registrovaného u Grantové agentury České republiky pod evidenčním číslem 402/05/2509 a výzkumného projektu *Migrace kvalifikované pracovní síly po vstupu ČR do EU* registrovaného u Grantové agentury České republiky pod evidenčním číslem 402/06/0249

* Ing. Marta Nečadová, Ph.D. – odborná asistentka; Katedra mikroekonomie, Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická v Praze.

Doc. Ing. Lubomíra Breňová, CSc.; Katedra mikroekonomie, Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická v Praze.

Bc. Štěpán Průcha – student; Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze (vytvořil aplikaci umožňující přehledně shrnout data primárního výzkumu).

(ERDF). Princip „jeden fond pro jeden program“ bude doprovázen možností financovat až do výše 10 % činnosti spadající pod jiný fond, za podmínky, že tyto činnosti budou přímo spojené s programovacími operacemi (tzv. křížové financování).

Katedra mikroekonomie se dlouhodobě zabývá výzkumem podniků zpracovatelského průmyslu a v souvislosti s členstvím ČR v EU se soustředíme na analýzu dopadů členství na konkurenceschopnost podniků zpracovatelského průmyslu. Výzkum je založen na odpovědích manažerů firem na otázky týkající se současné pozice firmy na trhu a na odpovědích, v nichž manažeri předvídají budoucí pozici svých firem.

Analýzou konkurenceschopnosti firem v tomto sektoru se zabýváme v rámci výzkumných záměrů GAČR 402/05/2509, GAČR 402/06/0249 a MSM 6138439905. Vytvořili jsme dotazník, který byl rozeslán firmám zpracovatelského průmyslu. První etapa primárního výzkumu probíhala v letech 2003–2004¹. Výsledky primárního výzkumu považujeme za vhodné dokreslení a doplnění dat o podnicích zpracovatelského průmyslu publikovaných například Ministerstvem průmyslu a obchodu ČR a také za užitečný zdroj informací pro manažery dotazovaných firem – výzkum reflektuje očekávání manažerů ohledně budoucí pozice firmy. V druhé etapě výzkumu nás zajímal názor manažerů firem zpracovatelského průmyslu na následující otázky zaměřené na konkurenční pozici firmy a její změny:

- Jak hodnotíte situaci firmy ve srovnání s konkurenty?
- Jak hodnotíte dopady vstupu do EU na vaši firmu?

Pokud vezmeme v úvahu i výsledky první etapy, máme možnost sledovat reálný vývoj i vývoj v odhadech manažerů v letech 2003 až 2008, přičemž v roce 2005 je možné porovnat odhad manažerů z první etapy výzkumu s realitou popsanou výsledky druhé etapy. Tento přístup nám umožňuje vyhodnotit správnost odhadu manažerů a tím i jejich manažerské kvality.

V rámci odpovědí na první otázku respondenti hodnotili vlastní pozici mezi konkurenčními firmami z pohledu cenové úrovně, kvality a technické úrovně výrobků, značky – resp. goodwillu firmy, pružnosti dodávek a dodacích podmínek, marketingu a reklamy, přístupu do obchodních sítí a sítí subdodavatelů firem. Pro hodnocení jsme použili hodnotící škálu – respondent vybral jednu z možností následující škály: 1 = jsme výrazně lepší, 2 = jsme lepší, 3 = jsme srovnatelní, 4 = jsme horší, 5 = jsme výrazně horší. Abychom mohli zhodnotit, jaké změny související se vstupem do EU u respondentů nastaly a jaké jsou očekávány, žádali jsme dotazované také o odhad pro rok 2008, opět byla odpověď provedena výběrem jedné z možností v hodnotící škále.

Cílem druhé otázky bylo zjistit, jak manažeri firem hodnotí dopady vstupu do EU. Zajímalo nás, jak vstup do EU ovlivnil konkurenceschopnost firmy na domácím trhu, na zahraničních trzích, jak se změnila dostupnost vyspělých technologií pro firmy, dostupnost pracovníků potřebné klasifikace a dostupnost finančních zdrojů, jaký vliv měl vstup do EU na legislativní rámec podnikání, na značku a goodwill firmy, na předpisy v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, na ekologické předpisy. Respondenti opět odpovídali s použitím hodnotící škály, kde vybrali jednu z následujících možností: 1 = výrazné zlepšení, 2 = zlepšení, 3 = situace se nemění, 4 = zhoršení, 5 = výrazné zhoršení.

Závěry analýzy jsou prezentovány v tabulkové i grafické podobě a komentovány ze tří úhlů pohledu na zkoumané firmy: podle velikosti, podle vlastníka a podle směřování produkce (domácí a slovenský trh/ také vývoz do EU).

1 Výsledky první etapy byly publikovány ve sborníku k projektu GAČR 402/03/1315.

dojde ke snížení rizika investic privátních investorů. Stávající objem prostředků pro využití v rámci tohoto programu neodpovídá současným potřebám, je však dostatečný pro pilotní fázi tohoto projektu. Lze předpokládat, že pro další pokračování programu KAPITÁL budou moci být využity prostředky ze strukturálních fondů v období 2007–2013.

Dostupnost pracovníků

Pokud bychom sledovali odpověď respondentů na otázku, jak vstup do EU ovlivnil dostupnost pracovníků potřebné kvalifikace, podle vlastníka firmy (domácí / zahraniční), pak 3 % z celkového počtu firem s domácím vlastníkem konstatovalo výrazné zlepšení a zlepšení a zlepšení, v případě zahraničního vlastníka 13 % .

Pokud bychom hodnotili dostupnost pracovníků potřebné kvalifikace z hlediska směru produkce, pak 4 % vyvážejících konstatovalo výrazné zlepšení a zlepšení (předpoklad z první etapy byl 12 %), u respondentů uplatňujících produkci na domácím a slovenském trhu 7 % (předpoklad z první etapy byl 6 %). Je zřejmé, že očekávání zahraničních subjektů byla příliš optimistická – odhad domácích firem znalých nepružnosti domácího trhu práce byl přesnější.

Dostupnost finančních zdrojů

Vstup do EU pozitivně ovlivnil dostupnost finančních zdrojů u 21 % z celkového počtu respondentů (odhad v první etapě byl 26 %). Pokud bychom sledovali odpověď respondentů na otázku podle vlastníka firmy (domácí / zahraniční), pak 22 % z celkového počtu firem s domácím vlastníkem konstatovalo výrazné zlepšení a zlepšení (odhad byl 25 %), v případě zahraničního vlastníka 20 % (odhad činil 30 %).

Pokud bychom hodnotili dostupnost finančních zdrojů z hlediska směru produkce, potom 22 % vyvážejících konstatovalo výrazné zlepšení a zlepšení (v první etapě tento předpoklad byl zaznamenán u 22 % subjektů), u respondentů uplatňujících produkci na domácím a slovenském trhu 19 % (oproti předpokládanému zlepšení u 47 % subjektů). Významný rozdíl mezi očekáváním a realitou lze podle našeho názoru vysvětlit zdoluhavým procesem formulování a schválení kvalitního bankrotového zákona. Výrazné zlepšení dostupnosti finančních zdrojů pro domácí subjekty je podmíněno kvalitní legislativou řešící problémy insolvence. Nekvalitní legislativa negativně dopadá zejména na malé a střední podniky, s touto skutečností korespondují i závěry našeho výzkumu – z hlediska velikostní struktury (počtu zaměstnanců) konstatovalo zlepšení 25 % subjektů s méně než 50 zaměstnanci, 18 % subjektů s 50 až 249 zaměstnanci a 23 % velkých firem.

Následující tabulka ilustruje výrazný pokles v poskytnutých úvěrech na konci devadesátých let a v letech 2000–2003 – nejméně finančních prostředků bylo touto formou podnikové sféře poskytnuto v roce 2003, nárůst úvěrů v posledních letech koresponduje se zlepšením ukazatelů výkonnosti a efektivnosti podnikové sféry, jejichž vývoj je popsán v tabulce 7.

Legislativní rámec podnikání

Vstup do EU pozitivně ovlivnil legislativní rámec podnikání podle názoru 16 % dotázaných (pozitivní dopad očekávalo v této oblasti 34 % respondentů), 45 % konstatovalo setrvalý stav (oproti 31 %), zhoršení konstatovalo 37 % (oproti 22 %) respondentů. Poslední uvedené číslo si vysvětlujeme tak, že harmonizace legislativy s evropskými standardy negativně ovlivnila zejména podniky stavějící svou konkurenceschopnost na nižších nákladech v důsledku benevolentnějších předpisů před vstupem do EU.

Tab. č. 6: Vývoj úvěrů a úrokových sazeb z úvěrů v letech 1999–2005

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
úvěry v průmyslu (v mld.Kč)	256,8	236,5	174,2	147,9	145,2	188,8	216,0
úvěry ve zpracovatelském průmyslu – bez FNM (v mld. Kč)	209,7	194,1	135,2	115,6	115,0	120,8	135,7
úvěry a pohledávky za klienty - nefinanční podniky	637,8	592	425,9	344,9	343,1	374,3	432,7
úroková sazba z úvěrů nefinančním podnikům (v %) ¹	7,7	6,9	6,78	5,85	4,57	4,4	3,9

1 - úroková sazba z úvěrů v letech 1999 a 2000 je úrokovou sazbou pro rezidenty i nerezidenty, ČNB v měnové a finanční statistice jiný údaj neuvádí

Zdroj: Měnová a finanční statistika ČNB, www.cnb.cz, Finanční analýzy průmyslu a stavebnictví 1999 - 2005, www.mpo.cz

Tab. č. 7: Rentabilita aktiv a rentabilita vlastního kapitálu v letech 1999 – 2005

ukazatel (v %)	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ROE v průmyslu	0,55	5,21	6,31	6,91	8,1	10,56	10,17
ROE ve zpracovatelském průmyslu	-1,15	6,13	7,37	8,47	8,84	12,06	11,08
ROA v průmyslu	4,23	6,18	6,5	6,82	7,5	9	8,65
ROA ve zpracovatelském průmyslu	4,25	6,86	7,1	7,7	7,83	9,54	8,75
r_v v průmyslu	16,88	13,72	12,85	11,14	10,78	10,27	8,39
r_v ve zpracovatelském průmyslu	18,27	15,34	14,76	12,88	12,15	12,18	9,71
ROE - r_v v průmyslu	-16,33	-8,51	-6,54	-4,23	-2,77	0,12	1,78
ROE - r_v ve zpracovatelském průmyslu	-19,42	-9,21	-7,36	4,41	-3,31	-0,12	1,37

Zdroj: Finanční analýzy průmyslu a stavebnictví 1999 - 2005, www.mpo.cz

Daňové podmínky

Zlepšení daňových podmínek konstatovalo po vstupu do EU 13 % z celkového počtu respondentů, přičemž bylo očekáváno u 25 % subjektů. Z hlediska velikostní struktury konstatovaly zmírnění daňové zátěže zejména střední podniky (19 % respondentů s 50–249 zaměstnanci). Z hlediska směru produkce 24 % vyvážejících předpokládalo výrazné zlepšení a zlepšení, u respondentů uplatňujících produkci na domácím a slovenském trhu 29 % – zlepšení a výrazné zlepšení konstatovalo 15 % vyvážejících a 16 % respondentů prodávajících produkci doma a na Slovensku.

Pokud bychom sledovali odpověď respondentů na otázku podle vlastníka firmy (domácí /zahraniční), pak 11 % z celkového počtu firem s domácím vlastníkem konstatovalo výrazné zlepšení a zlepšení (zlepšení očekáváno v první etapě u 24 % respondentů), v případě zahraničního vlastníka 27 % (v první etapě očekáváno u 30 % firem se zahraničním vlastníkem).

Ekologické předpisy a předpisy v oblasti bezpečnosti práce

V otázkách dopadů ekologických předpisů a předpisů v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci konstatovalo velké procento respondentů, s ohledem na implementaci předpisů EU, zhoršení své pozice – 43 % v případě předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci (zhoršení a výrazné zhoršení očekáváno u 39 %) a 51 % v případě ekologických předpisů (zhoršení a výrazné zhoršení očekáváno u 36 %). Uvedená čísla dokládají, že uplatňování evropských předpisů v uvedených oblastech bude mít v řadě případů výrazný dopad na podnikovou sféru především v souvislosti s nemalými náklady spojenými s jejich zavedením.

Z hlediska velikostní struktury očekávají negativní dopady (zřejmě spojené s vysokými náklady na implementaci) zejména malé a střední podniky – pouze 7 % respondentů z podniků s méně než 50 zaměstnanci hodnotí implementaci předpisů pozitivně, u podniků s 50 až 249 zaměstnanci jsou to pouze 3 % firem. Celých 93 % podniků do 250 zaměstnanců konstatovalo stagnaci a zhoršení pozice firmy v důsledku implementace ekologických předpisů – v tomto ohledu se realita roku 2005 shoduje s očekáváním z roku 2003 – 95 % subjektů očekávalo stagnaci a zhoršení. Ke zhoršení pozice firmy došlo u 57 % podniků do 250 zaměstnanců. Z hlediska směru produkce pouze 11 % vyvážejících hodnotí změny v této oblasti pozitivně (odhad činil 8 %), u respondentů uplatňujících produkci na domácím a slovenském trhu pouze 15 % (odhad činil 12 %).

Pokud bychom sledovali odpověď respondentů na otázky podle vlastníka firmy (domácí/zahraniční), pak implementaci předpisů hodnotí pozitivně 6 % z celkového počtu firem s domácím vlastníkem v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a 7 % v oblasti ekologických předpisů, v případě zahraničního vlastníka 27 % v oblasti bezpečnosti a ochrany zdraví při práci (v první etapě výzkumu to bylo pouze 5 % podniků) a 33 % v oblasti ekologických předpisů (v první etapě 10 % firem). Výrazný procentní rozdíl je možné vysvětlit jednak rozdílným počtem subjektů s domácím a zahraničním vlastníkem (93:15), jednak zřejmě rychlejším přizpůsobením firem se zahraničním vlastníkem v obou oblastech.

Závěr

V základních sledovaných parametrech úrovně konkurenceschopnosti byl v posledních letech vývoj v českém průmyslu příznivý a to jak u konkurenceschopnosti poptávkové (především zvýšením uplatněním průmyslu v exportu), tak v konkurenceschopnosti cenové (zlepšováním směnných relací), a to i přesto, že posilování koruny a relativně pomalé snižování jednotkových nákladů práce působily proti uplatnění poptávkových faktorů. Vzhledem k očekávanému relativně nízkému růstu ekonomiky EU v nejbližších dvou letech (na úrovni kolem 2 %) bude další akcelerace vlivu poptávkových faktorů v českém průmyslu již obtížnější a hlavní roli v udržení pozic na zahraničních trzích budou hrát parametry kvality a technické úrovně produkce.

Pro dlouhodobý vývoj vývozního výkonu českého průmyslu je charakteristické, že je v rostoucí míře založen na rychlejším růstu hodnoty vývozu než hmoty. Kvalitativní změny ve struktuře vývozu zpracovatelského průmyslu jsou podloženy změnami podílu produktů pocházejících ze složitějších výrob a také zvýšením jednotkových cen exportovaných výrobků. Rostoucí konkurence zemí s levnou pracovní silou znamená, že dlouhodobě nelze stavět konkurenceschopnost ekonomiky na dosavadních komparativních výhodách, jako jsou nízké náklady práce a nízký měnový kurz. Klíčovými faktory schopnosti čelit těmto tlakům se stává rozvoj znalostní společnosti, podpora výzkumu a vývoje, rozvoj inovačního potenciálu podniků, kvalita podnikatelského prostředí a rozvoj lidských zdrojů.

Shrneme-li nejdůležitější poznatky získané v primárním výzkumu, zjistíme, že podniky nezaznamenaly po přistoupení k EU podstatné změny – průměrná odpověď na všechny dílčí otázky byla v rozmezí 2,71 až 3,44. Stejně hodnocení přináší také Index názorů na dopad vstupu do EU, který se v souhrnu přibližuje neutrálnímu číslu 50 – přesně pak 48,4 (v první etapě výzkumu tento index dosáhl hodnoty 49,7). U jednotlivých skupin respondentů se od této hodnoty příliš neodchyluje – nejvyšší hodnoty dosahuje u podniků se zahraničním vlastníkem – 56,2. S pomocí tohoto indexu můžeme konstatovat, že mírně

pozitivněji ovlivnilo přistoupení k EU větší podniky, podniky pod zahraniční kontrolou a podniky, které se na trhu EU-15 již pohybovaly.

S přistoupením k EU jsou spojovány mírně pozitivní dopady zejména z těchto důvodů: podniky pozitivně hodnotí dostupnost vyspělé technologie (2,71), svou konkurenceschopnost v zahraničí (2,76), značku a goodwill firmy (2,81) a dostupnost finančních zdrojů (konstatováno mírné zlepšení – 2,86). Naopak mírné obavy jsou spojeny s implementací ekologických předpisů (3,53), předpisů BOZP (3,44) a úpravami legislativního rámce podnikání (3,27). Shodně s očekáváním z první etapy podniky konstatují snadnější pronikání na zahraniční trhy a ostřejší konkurenci v ČR.

Zatímco v první etapě podniky pod českou i zahraniční kontrolou očekávaly zhoršení konkurenceschopnosti v ČR stejně (3,18 a 3,20) a zahraniční si mnohem více věřily v pronikání na zahraniční trhy (2,67 oproti 3,01), v druhé etapě se rozdíl v konkurenceschopnosti na domácím trhu téměř stírají (3,12 a 2,93), stejně tak v případě konkurenceschopnosti na zahraničních trzích (2,74 a 2,73).

Přesto lze – shodně s výsledky první etapy – konstatovat, že podniky orientované pouze na domácí, případně slovenský trh mají mírně vyšší obavu ze ztráty konkurenceschopnosti v ČR oproti těm, kteří se pohybují na trzích EU (3,12 oproti 3,09).

Literatura

- [1] NEČADOVÁ, M., PRŮCHA, Š., BREŇOVÁ, L., SOUKUPOVÁ, J. 2005. Primární výzkum ve zpracovatelském průmyslu. In Sborník GAČR 402/03/1315 *Vliv ekonomického prostředí na podniky v procesu připojování ekonomiky do EU*. Melandrium, 2005, s. 1–21. ISBN 80-86175-43-X.
- [2] Nečadová, M. 2005. *Příčiny nízkého tempa restrukturalizace podnikové sféry v ČR*. Doktorská disertační práce, FPH VŠE, 2005, 212 s.
- [3] Operační program podnikání a inovace na léta 2007–2013. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR. Praha, říjen 2006, <<http://www.mpo.cz/dokument12175.html>>
- [4] Národní program reforem. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR. Praha, říjen 2006 <<http://www.mpo.cz/dokument15127.html>>
- [5] Makroekonomická predikce České republiky. Ministerstvo financí ČR. <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xsl/makro_pre.html>
- [6] Dotazníky firem zpracovatelského průmyslu.
- [7] Sociální a ekonomické dopady integrace České republiky do Evropské unie. Závěrečná zpráva z výběrového šetření Tailor Sofres Nelson Faktum, RASES, Praha, leden 2002.
- [8] Analýzy vývoje ekonomiky ČR a odvětví v působnosti MPO. <<http://www.mpo.cz/cz/ministr-a-ministerstvo/analyticke-materialy/>>
- [9] Regionální politika a strukturální fondy EU v období 2007–2013, <<http://www.mpo.cz/dokument22937.html>>

**Konkurenceschopnost firem zpracovatelského průmyslu
– komparace výsledků primárního výzkumu
a cílů Národního programu reforem ČR**

Marta Nečadová – Lubomíra Breňová – Štěpán Průcha

Abstrakt

Příspěvek shrnuje a analyzuje výsledky primárního výzkumu podnikové sféry. Autor-
ky porovnávají a hodnotí názory manažerů firem zpracovatelského průmyslu na jejich kon-
kurenční pozici a analyzují vliv jednotlivých faktorů na konkurenceschopnost firem.

Klíčová slova: primární výzkum; konkurenceschopnost; zpracovatelský průmysl.

**The Competitiveness of the Processing Industrial Firms – the
Comparison of the Results of the Primary Research and the
Goals of the National Reform Programme**

Abstract

This article deals with the results of primary research of Czech business sphere. The
authors compare and evaluate the opinions of the managers of business sphere on their
competitive position and analyze the influence of chosen factors on their competitiveness.

Keywords: primary research; competitiveness; processing industry.

JEL Classification: M21, O12